

Mi a szabadság?

Gállos Orsolya fordítása

Amikor az Antiimperialista Frontot – először így neveztük ellenállási mozgalmunkat – átkereszteltük, a Felszabadítási Front nevet adtuk neki. Ez minden tekintetben, szó szerint és átvitt értelemben is, telitalálatnak bizonyult. Tíz éve ezzel juttattuk kifejezésre a szabadság minden egyéb értéket meghaladó túlerejét, lévén a szabadság a legdrágább és a legszükségesebb az emberi javak közül. A felszabadítási front idején a szlovénok számára drágább lett magánál az életnél is, az újjáépítés időszakában pedig a biztos mércéje annak, hogy éppen a szabadsághoz való hűségünk révén menekültünk meg az elmaradott szovjet típusú szocializmus öleléséből, és kezdtünk a szocializmus felépítésének új, haladóbb változatához. Ha az ember számára az igazság fontosabb a jognál, akkor a szabadság kivívása elementárisabb parancsolat az igazságénál. Amikor a Tájékoztatási Irodával való szakítással megmenekültünk a pszeudomorfozistól, a hazudott haladástól és a valótlán átalakulástól, valójában már legyőztük az igazság exkluzivitását és meddőségét, s ahogy a szovjet módszerekkel való szakítással megszabadultunk a bolsevik elidegenedéstől, úgy szabadultunk meg az új gazdasági és ideológiai kizsákmányolótól is.

Úgy vélem, elmondható, hogy a háború utáni néhány évben újabb és magasztosabb formában éltük meg minden nép azon jogát, hogy maga rendelkezék a sorsa felett. Akkor ugyanis nem a nép fizikai fennmaradása volt a tét, hanem a valódi haladás. Ezért ma sokkal világosabb képünk van a szabadságról, a róla szóló elképzelésünk valódibb és teljesebb lett. Ma tudjuk, hogy a szabadság nem valami a priori, nem is csupán technikai és mechanikusan megvalósítható jótétemény. A szabadságot nem valósíthatja meg sem az „örök” erkölcs, sem az aktuális ideológia, hanem csakis a valódi emberi gondolat, amely egyszersmind eleven és hamisítatlan érdek. A szabadság nem pusztán az ember belső állapota, mely a külső körülményektől függetlenül nemcsak a külső, pusztán a technikai körülményekre

támaszkodó élet, hanem mindkettő: maga a megtestesült szuverenitás. Gondolatunk nem a szükségletekkel foglalkozik, amint az idealista iskolák állítják, a szükséglet pedig maga sem vak és kezdeményezés nélkül való, ahogyan a pozitivista determinizmus beállítja. Ismétlem: csak az ember konkrét gondolata valósíthatja meg a szabadságot, amely egyszerre eleven és sértetlen érdeke is az embernek.

A szabadságnak ezt a tapasztalatát már másodszor éltük át és mélyítettük el. Differenciált ideológiai elemzések nélkül is elmondhatjuk azt, hogy a szabadság hiánya nyilvánul meg az elmaradásban, a belenyugvásban, az utánzásban, az átvételben, az utasítások passzív elfogadásában, a felismerések pusztán technikai és mechanikus felismerésében, az ártalmas tekintélyelvűségben – míg a szabadság mindig a helyzetből indul ki, a helyzet különlegességének a definiálásában, a tiszta érdek meghatározásában, ennek tudatosításában és a humanitással való eggyé olvadásában. A szabad ember tehát a maga konkrét helyén minden pillanatban képes megfogalmazni a szükségleteit és kielégíteni oly módon, hogy a sok közül azt a megoldást válassza, amit minden pillanat felkínál neki, és amely a leginkább megfelel emberi mivoltának.

Az emberek és nézeteik különbözőek, mégis elmondhatjuk, hogy valamennyi érett és tisztességes ember a tudatával és a tiszta érdekeivel összhangban álló szabadságra törekszik. Erre törekszik valamennyi humanista irányzat, legyen a példaképe a bölcs vagy a harcos. Tudjuk, hogy ma a cselekvés humanizmusa az uralkodó, más szóval a társadalmi forradalom humanizmusa. Ezt a humanizmust nemcsak az igazság kinyilatkoztatása érdekli, hanem annak megvalósítása is. Minden humanista sokkal adósa Marxnak és felszabadítás-értelmezésének, vagyis az ember tulajdon lényegéhez való visszatérésének, az elidegenedés eltörlésének vagy – mint Marx mondja – az elidegenedés megszüntetésének. Az ember megmentésének marxi gondolata szerint az ember legyen ura a maga egységes, megismételhetetlen sorsának és munkájának, hogy a gondolatainak helyzete, társadalmi osztálya szükségleteiből kell kiindulnia, és könyörtelen határozottsággal kell harcolnia minden megtévesztés és elidegenedés, vagyis a misztifikáció ellen. Ma azt éltük meg, hogy a misztifikációk nem feltétlenül gazdasági és társadalmi, hanem ideológiai jellegűek is, vagyis a külső és belső jelenségek önkényes értelmezéséből fakadnak.

A zsarnokságot elutasító minden független egyén szükségszerűen az emberi szabadság megvalósítását óhajtja, jól tudván, hogy oda a tiszta érdek vezet a legbiztosabban. Nem ok nélkül való, hogy szocializmusunk vezető építői egyre kevésbé szolgálnak rá a különféle leleplezésekre, a suta propagandisztikus jelképrendszertől a főként napi aktivizmus durva ki-

zsákmányoló formájáig, mert rájöttek, hogy a szabadság minden hazug formája a szabadságnélküliség félelmetesen bosszúálló megnyilvánulásával egyenlő. Csak ma ismerjük fel Lenin drámáját, amely mostanáig rejtve volt előttünk. Talán egyetlen gondolat sem üldözte annyira, mint a szabadságnélküliség gondolata. Az ebből való kiutat utolsó éveiben úgy képzelte, hogy a proletárdiktatúra azonos a társadalom nagy többségének a kisebbség feletti diktatúrájával. Többször elismételte, hogy ennek a többségnek kellene megkapnia minden attribútumot a munkásemberek széles körű demokráciájából. Ez volt a válasza erre a kérdésre az összes marxista teoretikusnak. Fő gondolatuk, hogy noha időről időre erővel kell megtörni a kiváltságosok ellenállását, a történelmi haladás csak a szabad munkásemberek széles körű demokratikus gyakorlatával lehetséges. A történelem arra tanít, hogy a termelőeszközök átalakulása még nem hozza létre a szocializmust, az csak a munkásemberek széles körű demokráciájának keretében lehetséges, különben feltétlenül megjelenik a kizsákmányolás új formája.

Társaim, ne gondoljátok, hogy nyitott kapukat akarok döngetni, vagy azoknak akarnék tanácsot adni, akik maguk is megszenvedték ezeket a felismeréseket. Ebben a pillanatban, amikor Kardelj gondolatát üdvözölöm az eredeti szabadságról és a szabad eredetiségről, csak annyit akarok mondani, hogy a Felszabadítási Front előtt új, súlyos és kikerülhetetlen feladat áll: az alkalmazkodás és a mechanikus végrehajtás eszközeit kell átváltoztatnia a meggyőződéssel teli építkezés és alkotás eszközévé. Jugoszláviában határozottan szakítunk a tekintélyi és bürokratikus szocializmust jelentő sztálinizmussal, a mindössze technikai antikapitalizmussal. Pont Jugoszlávia példája osztja meg a világban egyrészt az antikapitalista etatistákat, másrészt a forradalmi demokratákat. A mostanáig uralkodó gondolat szerint valaki már attól szocialista, hogy szemben áll a kapitalizmussal és a fasizmussal, mi viszont a saját bőrünkön éreztük meg, hogy a mai szovjet antikapitalizmus talán egy újabb, még tragikusabb kizsákmányolásnak a nemzője.

Számunkra ez fontos parancsolat. Azt jelenti, hogy a misztifikáció elleni minden fellépés siettetni a demokratikus folyamatot, a szabadság megvalósítását. Közülünk senki sem állíthatja teljes biztonsággal, milyen lesz az új népi demokrácia végleges formája, azt azonban mindegyikünk elmondhatja, hogy demokráciánk lényege a vita, az eszmecsere, a vélemény fentről lefelé és lentől felfelé való áramlása, az állandó kapcsolat a munkás és alkotói érdekek különböző hordozói között, az eleven és emberi meggyőzés. Az ismert idézet szerint a „szocialista demokrácia elképzelhetetlen a vélemények harca nélkül, mert enélkül nem létezik harc és hala-

dás, enélkül szükségszerűen újraélednek az osztálytársadalom különböző elemei, és felerősödnek a múlt maradványai”. Meggyőződésem, hogy csak így közelíthetünk a tényleges és tiszta érdekű együttműködéshez a munkásemberrel, aki eddig csak halvány válaszokat adott mechanikus és nem meggyőző alapon. Sok jel mutatja, hogy alakulóban van a népi demokrácia erkölcsi alapja, bár nem vagyunk még annyira szerencsések, hogy ehhez az anyagi, vagyis produktív elemeket is hozzátehetnénk.

A Felszabadítási Front háború utáni kongresszusán egy akkor talán még túl általános és kevésbé érett gondolatot fejtettem ki, de ugyanazt akartam közölni: a felszabadítást a megtestesült és teljes érvényű szabadsággá kell átalakítanunk, éspedig úgy, hogy percről percre össze kell kötnünk ennek objektív és szubjektív feltételeit. A Tivoli park zöldjében akkor azt akartam mondani, hogy hűnek kell maradnunk önmagunkhoz, hűnek szükségleteinkhez és feladatainkhoz.

Ma még jobban kell hangsúlyoznunk ezt a kívánságot, és már megerősített meggyőződéssel: össze kell kötnünk az érdeket, a transzparenciát és a meggyőződést, a demokratikus akarat mindhárom elemét. Minden káros, ami e három elem kialakulását gátolja. A túlzott fegyelem és az állandósuló rendkívüli állapot a történelmi szükségszerűség ürügyén csak kétségbeesett hátralépést jelent az igazság hiányába, a misztifikációba és a sziszifuszi kínokba, ahogyan azt a Szovjetunió népei élik meg. Sztálin többé nem érzi szükségesnek a tömegek véleményével való szembesülést, mivel előre tudja, mire van szükségük a tömegeknek. Mi ezzel ellentétben tudjuk, hogy az emberek tömegeit nem nézhetjük a történelem pusztá eszközeinek, a hatalom tárgyának, mert rá kell jönnünk, hogy senki sincs birtokában a végleges formuláknak a társadalom és az élet megmentésére. Ezzel azt akarom mondani, hogy népünk egyre önállóbb és tudatosabb formálójá kell legyen a tulajdon sorsának. A Felszabadítási Frontnak kötelessége, hogy a mechanizmust mielőbb organizmussá változtassa, hogy meggyőzően közelítsen az egyszerű emberhez, hogy közelítsen a szlovén valósághoz, azt átfogja és helyesen tolmácsolja, hogy munkás népünk érdekeit letisztítsa, anyagilag és erkölcsileg fejlessze. Antaiosz mítoszának bölcsessége csak az egész nép tudatos együttműködésében valósítható meg. Nálunk nem lesz nehéz, mert népünk soha nem vált gyökértelessé sem a kapitalizmus, sem a patriotizmus által, a természet és a történelem közel áll hozzá, ráadásul a politikai képzést nyugodtan építhetjük népünk tudására. Azzal a gondolattal zárom, hogy a demokráciának csak ilyen építésével készülhetünk fel a reánk váró nehéz napokra.

Beszéd a Felszabadítási Front 2. kongresszusán Ljubljanában, 1951. április 28-án.

Edvard Kocbek (1904–1981) szlovén költő, író, gondolkodó, politikus. Életműve a szlovén szellemi élet arkhimédészi pontja. Ha létezhet még ilyesmi, ő a szlovénok szent embere a szónak univerzális, ugyanakkor teljesen e világi és mai értelmében. Alkotópályája ötven esztendő telt fel. A félszázados személyes jelenlét után, a halála óta eltelt negyedszázadban, rendszerváltozáson, önálló Szlovénián innen és túl, mit sem változott jelenvalóságának intenzitása. Folyamatosan ő a legtöbbet idézett gondolkodó, és többnyire a szlovén sorskérdések, a szlovén traumák feldolgozásának alkalmával.

Gimnáziumi tanulmányai után Kocbek beiratkozik a maribori teológiára, de ezt két év után otthagyja. Ljubljánában romanisztikát hallgat, az ifjúkatolikus mozgalom egyik vezetője. Berlinben, Párizsban folytatja tanulmányait. Hazatérve a katolikus baloldal egyik ideológiai vezetője, megalapítja és szerkeszti a *Dejanje* című folyóiratot (1938–1943). A második világháború kirobbanásakor, 1941 tavaszán, mint a keresztényszocialisták képviselője, egyik megalapítója a szlovén Felszabadítási Frontnak. A háború alatt tagja volt az AVNOJ-nak. A háború utáni új Jugoszláviában is magas funkciókat töltött be (Szlovénia képviselője Belgrádban), mígnem kényszernyugdíjba küldik a *Strah in pogum* (Félelem és bátorság) című prózakötete miatt kirobbant politikai botrány kapcsán.

Kocbek fő műfaja a vers volt és a napló. Kitűnő költő volt, egész életén át vezetett naplói az események rögzítésén túl etikai, filozófiai, politikai elmélkedéseket tartalmaznak. Innen csak egy a lépés a Kocbek számára fontos gondolkodókról írt esszéig. A Kierkegaard, de Péguy, Teilhard de Chardin, Mounier, Simone Weil, Camus és Sartre személyiségéről írt tanulmányok felrajzolják azt a szellemi teret, amelyben élete folyamán tájékozódott. Ezt a teret a kereszténység és a társadalmi igazságosság, valamint az ember szabadságának eszménye határozta meg. Kocbek ezekre az ideálokra tette fel életét. Ezekből az esszéktől pedig egy további lépés vezet novellanégyeséig, amit *Strah in pogum* címen tett közzé 1951-ben. Ez sem pusztán négy háborús történet, hanem filozófiai és etikai számvetés a testvérháború és a kommunista fordulat után, miáltal a kötetet és szerzőjét kitörölték a közéletből.

Hetvenedik születésnapja alkalmával, 1974-ben a trieszti író, Boris Pahor készít vele interjút, mellyel Kocbek ismét óriási vihart kavart. Kocbek ekkor töri meg a csendet a háború után bírósági tárgyalás nélkül meggyilkolt szlovén fehérgárdisták sorsát illetően.

Edvard Kocbek 1981-ben halt meg Ljubljánában.

Magyarul megjelent kötetei: *Félelem és bátorság*. Négy novella. Ford. Gállos Orsolya. Forum – Európa Kiadó, Novi Sad – Budapest, 1989; *Éj-*

szakai ünnepély. Válogatott versek. Ford. Csordás Gábor. Jelenkor, Pécs, 2006; *Kisfiú a fán*. Dialektikus versek. Ford. Lukács Zsolt. Széphalom Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Antológiában: *Napjaink éneke*. A modern jugoszláv költészet antológiája. Összeállította Ács Károly. 1. kötet, Forum, Novi Sad, 1965; 2. kötet, 1967; *Kiásott kard*. Jugoszlávia népeinek költészetéből. Válogatott versfordítások. 1945–1984. Ács Károly. Forum, Újvidék, 1985.

*

Edvard Kocbek esszéi kétnyelvű kiadásban jelennek majd meg ősszel a pécsi Jelenkor folyóirat és a ljubljanoi Apokalipsa gondozásában.

(G. O.)